

УДК 27.1

ДИАЛОГІЧНІ ВИМІРИ «ВИСОКОЇ ХРИСТОЛОГІЇ» ЕМІЛЯ БРУННЕРА

Юлія Стрелкова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

У статті аналізуються особливості «високої христології» Еміля Бруннера; акцентується увага на змісті бруннерової концепції одкровення як зустрічі «Я» і «Ти», людини і Бога, на здійсненому Бруннером аналізі парадоксальної єдності одкровення та його словесного закріплення в тексті Біблії. Прослідковується зв'язок розуміння Бруннером істини як зустрічі особистості людини та Особистості Бога з традицією діалогізму в екзистенціальній філософській думці ХХ ст., насамперед із діалектикою «Я – Ти» відношення М. Бубера.

Ключові слова: Еміль Бруннер, діалектична теологія, «висока христологія», одкровення, діалог, істина як зустріч людини з Богом.

Постановка проблеми. Однією з найприкметніших ознак богослов'я другої половини ХХ – початку ХХІ ст. є поступове згасання його інтересу до проблематики богопізнання, а отже, й до теології як можливості помислити Бога (нехай навіть у діалектичний спосіб), і актуалізація досвіду богоспівкування, що виникає в момент зустрічі людини з Богом, зустрічі, яка водночас створює і передумови власне людського спілкування, взятого у його екзистенціальному вимірі. Вельми показовим тут є те, що все гостріше і в сучасному філософсько-гуманітарному дискурсі звучить тема стосунків з Іншим, від філософського переосмислення яких очікується прояснення можливості здобути або ж поновити довіру та причетність. У цій ситуації особливу увагу привертають до себе ті різновиди духовних практик, які є дотичними водночас і до богослов'я, і до філософії, в яких самовизначення людини стосовно Іншого є конститутивним елементом. Тому особливої актуальності набуває звернення до діалектичної теології початку ХХ ст., яка зробила суттєвий внесок у справу становлення традиції діалогізму на теологічному ґрунті, насамперед до аналізу творчого доробку одного з найяскравіших представників неоортодоксії Еміля Бруннера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, пов'язана з аналізом поглядів визначного представника діалектичної теології Еміля Бруннера, є предметом зацікавлення як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Спроби реконструкції і критичного розгляду вихідних ідей швейцарського теолога, діалогічних аспектів його «високої христології» можна відшукати у працях Б. Бланшарда, О. Ворохובהва, Г.Е. Дугласа, Ч.В. Кеглі, Х. Д. Льюїса, А. МакГрата, Т. Петерсена, В. А. Пітчера, В. Пока, Дж. В. Харта, Дж. Хендерсона, Ф. Р. М. Хітчкока та ін. Водночас слід визнати недостатній рівень дослідженості означеної проблематики, особливо у вітчизняній релігієзнавчій та історико-філософській літературі, що й зумовлює наше звернення до праць Еміля Бруннера.

Метою дослідження є аналіз діалогічних аспектів христології Еміля Бруннера, зокрема його концепції одкровення як зустрічі людини і Бога.

Виклад основного матеріалу. Перша світова війна поклала кінець цілої історичної епохи, а разом з нею і теологічної епохи – епохи оптимістичної віри в прогрес, яка була відголоском Просвітництва. Війна означала не лише поразку армії; це була й поразка духу, яка загострювала проблему обмеженості людських можливостей, людської безпорадності.

За цих умов людина особливо гостро відчула потребу в Іншому, в Богові, без якого втрачає сенс будь-яка її автономія і позірне всесилля.

Одним із теологічних напрямів початку ХХ ст., в межах якого тема переосмислення взаємин людини і Бога набуває особливої значущості, є діалектична теологія. Причому в цьому питанні серед представників нового теологічного руху ми не бачимо одностайності, однозначності. Можливо, і в такий спосіб проявляє себе діалектичність змістового наповнення вихідних ідей неоортодоксії.

Так, наприклад, у фундатора діалектичної теології К. Барта діалектика божественного і людського означена своєю асиметричністю з її чітко вираженою домінантою на першому, що залишає Бога поза будь-якими буттєво-мисленнєвими визначеннями, а людському буттю надає статусу всього лиш відповіді на Його звернення-запит (Одкровення). Неважко помітити, що в цьому разі відношення «Бог – людина» не тільки перестає бути формою взаємодії співіснуючих в одному часі та просторі сутностей (взаємної дії одна на одну), оскільки тут має місце онтологічний пріоритет Бога, а й взагалі втрачає ознаку бути помисленим (мисленнєво схопленим). Ця ситуація є аналогічною до тієї, яка виникає під час спроби концептуалізувати феномен спілкування, побудувати його теоретичну модель, адже спілкування, якщо його не зводити до інформаційного обміну, завжди поставатиме своєю надраціональною реальністю, до якої мислячий суб'єкт (людина) знаходить себе вже втягненим у ту мить, коли він починає мислити. Взяті саме в цьому сенсі, спілкування набуло парадигмального статусу в сучасній соціально-гуманітарній та філософській думці, щоправда далеко не завжди навіть серед фахівців-філософів має місце усвідомлення унікальності цього феномена.

Прийняття цієї парадигми зобов'язує дослідника вміти не стільки розпізнавати прояви спілкування в будь-якому культурному бутті людини, тобто здійснювати своєю комунікативну редукцію і в такий спосіб зберігати звичний для будь-якого мислячого індивіда когнітивний комфорт як мету і наслідок акту *ego cogito*, скільки готовності від нього відмовитися і, занурившись у глибини людської міжсуб'єктності, стати спроможним до справжньої зустрічі з іншим, але вже не як власним *alter ego*, а як вільним від мого Я іншим суб'єктом (особою). Поза цією зустріччю спілкування в його подієво-екзистенційному вимірі навряд чи можливе. Найскладнішим (проте й найістотнішим за такого підходу до спілкування) є відтворення (утримання) у свідомості усієї парадоксальності буття Іншого, адже сам факт його присутності в ній, тобто відображення його мною вже є актом його схоплення (захоплення) моєю суб'єктивністю, актом своєї панування над ним. Саме цей суперечливий спосіб буття Іншого й утруднює можливість створення власне філософської теорії спілкування й нерідко змушує теоретиків апелювати до релігійних ідей як таких, що спроможні більш адекватно «модельовати» це явище. Особливе місце серед них належить корпусу ідей, висловлених одним із соратників і водночас опонентів К. Барта Емілем Бруннером.

Одним із найменувань концепції Бруннера була «висока христологія»: в ній акцентується увага на значенні особистої зустрічі в Ісусі Христі, яка розглядається ядром християнської віри. Теолог був переконаний у тому, що Бога можна пізнати тільки в особистій зустрічі, і рішуче виступив із критикою релігійного лібералізму з його спрощеними, унітаристськими уявленнями про Ісуса. Відкриття Бога людині є не системою пропозицій, а відбувається аналогічно тому, як Я відкриває себе Ти. Швейцарський теолог наголошує на тому, що розуміє зустріч тільки як істину, що приходить до нас у вірі в самоспілкування Бога. Таке розуміння християнської істини, на переконання Бруннера, має прийти на зміну поширеній у західній традиції суб'єктно-об'єктній антитезі, де істина мислиться чимось статичним і досяжним, тоді як справжнє Біблійне одкровення є завжди динамічним і особистісним, є зустріччю. Ми «не в змозі зробити його об'єктом епістемологічної

дискусії, лише шляхом повернення до його власного джерела, до самоспілкування Бога» [10, р. 334]. Істина як зустріч, віра, екзистенція та любов не може бути досягнута шляхом раціонального аналізу її підстав і змісту.

Варто зазначити, що відстоювана Бруннером позиція була у своїх принципових вимірах тісно пов'язаною з ідейним рухом, що виник у 20-х роках ХХ-го ст. і згодом отримав назву «філософія діалогу (зустрічі)», становлення якого збігається в часі з періодом формування та поширення й самої діалектичної теології і який, на нашу думку, істотно вплинув на неї.

Слід підкреслити, що найбільш повно діалогічний зріз творчості Бруннера знайшов відображення у його праці «Істина як зустріч» («Wahrheit als Begegnung»), що вийшла у 1938 році. У ній Бруннер отожднює Одкровення із зустріччю двох особистостей, Я і Ти, людини і Бога. Тобто Одкровення здійснюється у діалозі Бога і людини. Нагадаймо, що сучасна філософія все частіше говорить про діалог як про той топос, про те місце, в якому відкривається справжнє буття. Бруннер, своєю концепцією, зокрема намагається подолати крайнощі об'єктивізму та суб'єктивізму, зазначаючи, що в теології К. Барта ми бачимо неподолану форму об'єктивізму, а в Бульгманівській реакції на Барта – нову форму суб'єктивізму [8]. Бруннер відстоює думку, що єдиним виходом із глухого кута суб'єктивізму та об'єктивізму в християнському сповіщенні є розроблення теми «істина як зустріч» як основного принципу християнського послання.

Тут слід підкреслити, що на розробку Бруннером концепції істини як зустрічі людини з Богом суттєвий вплив мали ідеї двох мислителів-екзистенціалістів ХХ ст. – Фердинанда Ебнера і Мартіна Бубера. І насамперед своєрідний ідейний діалог Бруннера з Бубером мав вирішальне значення для відкриття швейцарським теологом біблійної концепції істини як зустрічі людини з Богом. М. Бубер у своїй програмній праці «Я і Ти» (1923) обстоює ідею існування більш глибокої, порівняно зі звичною для нашого повсякденного сприйняття, реальності – діалогу. Щоб пізнати природу божественного одкровення, стверджував Бруннер в унісон із Бубером, необхідно навчитись розрізняти два види істини і знання: «істина-воно» та «істина Ти». Перше стосується світу речей, безособових реалій, а друге – світу людей та вищих, духовних сутностей. Бубер у цьому зв'язку зазначає, що «людина не може жити без Воно. Але той, хто живе лише Воно, той не є людиною» [1, с. 35–36]. З іншого боку, в кожній сфері через все існуюче людський погляд «ловить край Вічного Ти, в кожному наш слух ловить його віяння, в кожному Ти ми звертаємось до Вічного Ти» [1, с. 18]. Таким чином, Бубер уважає, що відношення Я – Ти може бути встановлено не тільки між людьми, а й між людиною та всім живим та неживим світом, а це можливо, коли в кожному Ти ми звертаємось до Вічного Ти – Бога. Цю Буберову ідею Бруннер адаптує до християнського віровчення. Діалогічний підхід швейцарського дослідника до теології, на думку А. МакГрата, певною мірою укорінений і в прочитанні швейцарським дослідником праць С. К'єркегора [9, р. 16].

Сутність християнства, за Бруннером, полягає в зустрічі людини з Богом. Ця подія вимагає від людини особистого вільного волевиявлення, здатності відгукнутися на заклик та взяти на себе певні зобов'язання. Вона вимагає від людини змінити розуміння себе. Сутність Євангелія, як зазначає Бруннер, це наша особиста зустріч. Справжнє Одкровення – це не якісь раціональні слова, не якісь букви, які можна прочитати; це глибоко особистісна подія, що розгортається як зустріч з Іншим. Це той момент, коли долаються суб'єкт-об'єктні відносини, що виникають нові буттєві стани. Бог у цій зустрічі передає нам не набір раціональних свідчень чи якусь інформацію про себе, а безпосередньо самого себе. Він «надає себе мені», він говорить: «Я є Істина і Життя»; і «Ця істина», зазначає Бруннер, «є особиста зустріч» [4, р. 371].

Бруннерівське розуміння біблійного уявлення про істину як зустріч покликаний символізувати еліпс із двома фокусами: з одного боку, самокомунікуючий Бог, з іншого –

людина, яка дає відповідь. Ця концепція теологічного еліпса виражає особистісну природу божественної комунікації. Неправильне ж розуміння чи диспропорція стосовно фокусів, як уважає Бруннер, може привести до помилок суб'єктивізму чи об'єктивізму. Так, ті, хто підкреслює значення трансцендентного Бога, як того, хто єдиний повинен відкрити себе, без відповідного наголосу на особистісній природі одкровення, схильні до помилок об'єктивізму; ті ж, хто робить наголос на відповідальності людини та її свободі ціною об'єктивної реальності Божественного саморозкриття, тяжіють до суб'єктивізму [8].

Звідси Бруннер робить висновок про те, що слово, котре зафіксоване в євангелістами, є Одкровенням лише умовно, адже воно містить у собі момент людського розуміння, людського відношення й людської реакції на нього. Тому Писання є, з одного боку, свідченням про Ісуса Христа і в цьому сенсі воно є джерелом віри, джерелом богословських вчень, а з іншого – його не можна назвати буквально зверненням Бога до людини. Будь-який переклад божественного на людську мову обмежує божественне, тому слід доволі критично поставитись до тексту Писання. «Промовлене слово – опосередковане одкровення, яке свідчить про істинне одкровення: Ісуса Христа, уособлення Бога...» [5, р. 25]. Найважливішою ж є сама подія особистісної зустрічі людини і Бога.

Отже, позиція Бруннера є своєрідною спробою подолання бартової «теології кризи», в якій усе світське не спроможне адекватно свідчити про Бога, спробою знаходження в людині того, що (хто) опосередковує її шлях до Бога. Таким посередником є Христос. Бруннер переконаний, що церква хибить, коли тлумачить Одкровення сукупністю доктринальних істин про Бога, а не як Самоодкровення Боже. На його думку, істина сама по собі є завжди особистісною, як і у К'єркегора. Істина як зустріч – це не просто правдива інформація. Метою одкровення є більше, ніж передання інформації, хай навіть це буде інформація про Особистого Бога, який очікує особистої відповіді від Його творіння. Таким чином, Бруннер розглядає божественне одкровення перехідною подією між двома суб'єктами [4, р. 32]. Це істина, яка руйнує безособистісні поняття істини і розуму. Вона може бути виражена лише у формі Я – Ти [7, р. 24], переконаний Бруннер. Тому Одкровення неможливо досягнути умовлядно чи інтелектуально; до нього слід поставитися як до акту Божого, насамперед як до акту явлення Христа. Безумовно, таке одкровення безпосередньо пов'язане із втіленням Бога в Ісусі Христі і є «внутрішнім свідченням Святого Духа про Ісуса Христа». Це свідчення дає віруючому можливість завжди знаходитись в присутності Христа: «Тільки в цьому Слові Святого Духа Божественне одкровення в Ісусі Христі преображається в живе й дієве слово Боже, звернене до людини, в якому метафора історичного одкровення Deus dixit (Бог сказав), перетворюється в Deus dicit (Бог говорить)» [5, р. 30].

Відтак Бог розкриває себе, по-перше, особистісно, а по-друге, історично, тобто як Христос. Таким чином, істина – це не щось незмінне у вічному світі платонових ідей, що нами пригадується чи теоретично розкривається, а щось, що відбувається в просторі і часі. Істина виникає саме як часовий та просторовий акт Божий. Водночас Бруннер підкреслює, що змістом цього акту є Сам Бог, а не комплекс ідей та доктрин про Бога. Одкровення Боже і є Богоявленням, тобто актом, у якому сутність та явище збігаються, актом, у якому Бог являє самого себе. В Одкровенні Бог присутній як Бог, а не як повідомлення, звістка про себе; ця часово-просторова присутність втілена в особі Христа, наділеного Святим Духом.

На переконання Бруннера, сама сутність християнства знаходить свій вираз у зустрічі людини з Богом. Пізнання Бога (як глибинно особистісний акт) виходить за межі характерного для предметного світу суб'єктно-об'єктного дуалізму й потребує особистого вирішення й відгуку. Спроби описати божественну, абсолютну істину за допомогою безособових термінів, що є прийнятними для характеристики природних, предметних

процесів, є плодом марних зусиль самотнього людського розуму, який бажає говорити про неї, точніше, про Нього [2, с. 111]. Е. Бруннер уважав, що слова і судження про Бога не слід розглядати як одкровення, оскільки в них відбувається своєрідне «заземлення» божественної сутності, повернення Бога до кола матеріальних предметів. «Ні слово, ні мова не здатні передати таємницю Бога як Особистості [5, р. 16], – підкреслює швейцарський теолог. – Навіть апостольське свідчення, яким би важливим воно не було для нас, не повинно ставати об'єктом віри, хоча воно і є невід'ємним елементом християнського віровчення. Істинне одкровення завжди є подією особистих взаємин в момент зустрічі людини і Бога, яка відкриває людині Всевишнього: «Одкровення – це животворне, оновлююче спілкування» [5, р. 20]. Одкровення «відкриває те, якими речі дійсно є. Воно дає нам можливість бачити світ та самих себе з точки зору божественної перспективи» [9, р. 23].

Швейцарський теолог відстоює думку, що правда про Бога відкривається не за допомогою раціонального аналізу та абстрактного теоретизування, а завдяки особистій зустрічі з Ним, яка є вищим рівнем людських сподівань і виразом віри та любові до Всевишнього. Бруннер, намагаючись подолати перепони як хибного об'єктивізму, так і хибного суб'єктивізму, наголошував, що (відповідно до біблійного свідчення) Бог завжди прагне наблизитись до людини, а людина – до Бога, і їхня зустріч відбувається в Ісусі Христі. На думку швейцарського дослідника, тільки Бог може виступити в ролі ініціатора такої зустрічі, проте це не означає абсолютної пасивності чи залежності від Бога самої людини. Для Бога кожна людина є вільною та відповідальною особистістю, яку Він любить і у якій є завжди вибір: реалізувати можливість зустрічі, прийняти божественну благодать чи відкинути її. Бруннер вважає, що «те, що, здобуте чи народжене є спрямованістю людської волі до Бога, один єдиний акт у якому людина є дійсно вільною і який є цілковито її актом» [3]. І сам акт Бога є немислимим без відповідального акту людини; в цій відповідальності людина має своє буття. «Віра не полягає просто в пасивному прийнятті; вона завжди означає, водночас, акт «витягування себе...»» [6, р. 81]. Зважаючи на абсолютність і незбагненність Божества, зазначає Бруннер, можна було б прийти до висновку, що в цій зустрічі з Богом людина є цілковито пасивною і приймаючою, хоча насправді вона є також і агентом, що вона є цілковито детермінованою, але вона є також і вільною, що дар благодаті є безумовним, але він є також зумовленим нашою, людською готовністю прийняти його.

Слід підкреслити, що зустріч (як спосіб віднайдення істини) фігурує у Бруннера в тому ж самому значенні, що й у О.-Ф. Больнова – виразника і дослідника ідей екзистенційної філософії. Отже, якщо філософія зустрічі – це філософія діалогу в його екзистенційному вимірі, то й теологія Бруннера може бути витлумачена не стільки як теологія діалектична, тобто така, що уможливує синтез протилежностей Бога і людини у ідеї Христа, скільки як теологія діалогічна, в якій Христос постає як висвітлена у момент взаємної зверненості один до одного Бога і людини екзистенційна істина, що тотожна надмисленнєвій, невичерпній у своїй глибині події буття – особистісній зустрічі.

Із точки зору Бруннера, оскільки Бог – особистість, до його пізнання можна застосувати поняття «істини Ти». Тому християнська істина – подія, що відбувається в переламний момент зустрічі людини з Богом, коли Бог говорить, а людина відповідає. Тільки така істина віддає належне свободі, відповідальності та іншості людської особистості, тільки вона здатна зберегти в цілості сутність Євангелія, зробити можливими справжні взаємини з Богом.

Висновок. Отже, у творчості одного з визначних представників діалектичної теології знайшов своє відображення трагізм людського існування початку ХХ ст., періоду першої світової війни та повоєнної епохи, коли людина особливо гостро відчула свою безпомічність, неспроможність самостійно, без зовнішньої, божественної підтримки і допомоги вистояти, зберегти себе. Саме тема зустрічі з Богом, особистісного діалогу з ним стала визна-

чальною для швейцарського теолога в його розумінні одкровення та христології. Ця тема істини як зустрічі особистості людини та Особистості Бога є, на переконання Бруннера, не тільки дійсно біблійною, діалектичною, а й, на нашу думку, суголосною обґрунтуванню значущості проблематики діалогізму в екзистенціальній філософській думці ХХ ст., насамперед діалектиці «Я – Ти» відношення М. Бубера. Концепція одкровення як зустрічі «Я» і «Ти» стала підставою характеризувати богословський підхід Бруннера як «біблійний персоналізм», а надання цій ідеї особливого статусу та розгляд її як визначальної для розуміння змісту христології суттєвим чином вплинули на подальший розвиток теологічної думки.

Список використаної літератури

1. Бубер М.Я и Ты. Два образа веры. Перевод В.В. Рынкевича. Москва: Республика, 1995. С. 16–92.
2. Гренц С., Олсон Р. Богословие и богословы XX века / Пер. с англ. О. Розенберг. Черкассы: КОЛЛОКВИУМ, 2011. 520 с.
3. Blanshard B. Reason and Belief. London: George Allen & Unwin Ltd., 1974. 620 p. URL: <https://www.giffordlectures.org/books/reason-and-belief>
4. Brunner E. Revelation and Reason / trans. Olive Wyon. Philadelphia: The Westminster Press, 1946. 440 p.
5. Brunner E. The Christian Doctrine of God. Dogmatics. Vol. I. Philadelphia: The Westminster Press, 1950. 361 p.
6. Brunner E. The Divine Imperative: A Study in Christian Ethics. London: Lutterworth Press, 2003. 732 p.
7. Brunner E. Truth as Encounter / trans. Amandus Loos. London: Lutterworth, 1962. 210 p.
8. Douglass Herbert E. Emil Brunner's theology of preaching. URL: <https://www.andrews.edu/library/car/cardigital/Periodicals/AUSS/1967-1/1967-1-01.pdf>
9. McGrath Alister E. Emil Brunner: A Reappraisal. New York: John Wiley & Sons, Ltd., 2014. 264 p.
10. The Theology of Emil Brunner. Charles W. Kegley, ed. New York: Macmillan, 1962. 395 p.

DIALOGIC DIMENSIONS OF EMIL BRUNNER'S "HIGH CHRISTOLOGY"

Yuliia Strielkova

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

The author analyses the main features of Emile Brunner's "High Christology"; the special attention is accented on maintenance of his conception of revelation as an encounter of "I" and "Thou", man and God, on Brunner's analysis of paradoxical unity of revelation and its verbal fixing in text of Bible. The article stresses the connection of understanding of truth as encounter of personality of man and Personality of God with the tradition of dialoguism in the existential philosophical thought of XXth century, first of all, with M. Buber's dialectics of "I – Thou" relation.

Key words: Emil Brunner, dialectical theology, "high theology", revelation, dialogue, truth as encounter.